

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

129:3. 2009

Den goda sexualiteten

Det är något egendomligt med sex. Så lustfyllt och så skamligt. Så reglerat och så obändigt. Så lekfullt och så allvarsamt. Oavsett om det sexuella förtrycks och förtigs eller om det hålls fram och exponeras fyller det människolivet och är en källa till glädje och bekymmer över generationerna. Det är en så självklar del av tillvaron att det är märkligt hur lite historisk forskning som producerats på temat. Eller kanske just det är orsaken – det är för självklart, för vardagligt och samtidigt tabubelagt på flera nivåer. För det är ju inte så att det saknas historiska källor. Regleringen av människornas sexuella uttryck har satt avtryck i mängder av källmaterial: domböcker, biktböcker, äktenskapsrådgivare, debattartiklar, vetenskapliga avhandlingar, moralregler. På den andra sidan anständighetens mur har själva det sexuella uttrycket resulterat i historiska källor som motstått tidens tand: dikter, pornografi, skönlitteratur – uttrycket för allt det som Michel Foucault kallade *ars amandi*, kärlekens konst.¹

Den amerikanska antropologen Gayle Rubin har skrivit två artiklar som gjort henne världsberömd – och inte så mycket mer. Den första, "The traffic in women" från 1975, visar hur det hon kallar "the sex/gender system" kan förstås i en historiematerialistiskt inspirerad antropologisk analys av äktenskapet och har inspirerat generationer av feministiska historiker till strukturella analyser av genus och sexualitet. Den andra, "Thinking sex" från 1984, var ett inlägg i de då pågående "sex wars" i USA, där en konservativ lobby framgångsrikt förhindrade statlig finansiering av konst som dömdes ut som pervers eller sexuellt explicit, samtidigt som den andra vågens feminism tog upp pornografi och sadomasochism som uttryck för ett patriarkaliskt förtryck. Rubin förespråkade en sexradikal ståndpunkt, vilken kan ses som antitesen till den radikalfeministiska ståndpunkt som ifrågasatte neutraliteten hos de "frisläppta" sexuella uttrycken i samband med generationsrevolutionen på 1960-talet och 1970-talet. Forskare som Catharine MacKinnon och Andrea Dworkin förde fram kritik som gick ut på att kvinnors underordning härrörde från en strukturell maktutövning som administrerades av män i ett patriarkaliskt samhälle. Där Rubin såg begränsningar av sexualitetens fria uttryck som en del av en antisexuell maktutövning som stod i samband med

1. Michel Foucault, *Sexualitetens historia. Bd. 1, Viljan att veta* (Stockholm 2002).

en konservativ världsbild, ville radikalfeministerna se sexualitetens uttryck som en del av maktutövningen.²

En huvudpoäng hos Rubin är den sexuella hierarkin, det vill säga att vissa sexuella praktiker premieras och andra stigmatiseras. I det hon kallar "the charmed circle" finns den goda sexualiteten – den som äger rum inom äktenskapet i avsikt att skaffa barn – och utanför finns alla de varianter av sexuella uttryck som utsätts för olika hård stigmatisering: sex utanför äktenskapet, sex för pengar, sadomasochism, homo- och bisexuella praktiker. I en annan bild målar hon upp ett sluttande plan med två murar. En mur som skiljer den i alla sammanhang accepterade heterosexualiteten inom äktenskapet i syfte att skaffa barn från alla andra praktiker. I mitten, mellan de två murarna, finns en "major area of contest", det vill säga de praktiker som av en del anses acceptabla men inte av andra: promiskuösa heterosexuella, monogama homosexuella, "lesbians in the bar". Den andra muren skiljer ut de praktiker som av de flesta anses "sick, sinful, 'way out'", och där nämner hon sadomasochism, transsexualism, "cross-generational sex" och prostitution. Rubins poäng är att murarna kan flyttas och särskilt praktiker inom "major area of contest" kan lyftas in i värmen – åtminstone i lagstiftning och officiell politik – så som vi har sett ske med monogam homosexualitet under de senaste decennierna. Men hierarkin mellan de olika praktikerna rubbas egentligen inte.³

Med få undantag rör sig sexualitetsforskningen och sexualitetshistorien i denna "major area of contest". Det som i allmänhet tilldrar sig intresse hos forskarna är inte den välordnade sexualiteten som inte stöter på några hinder i samhället – den är snarare en angelägenhet för demografer och släktforskare – utan den ifrågasatta sexualiteten, den som träder fram när samhällets reglerande funktion konfronteras med sexualiteter som går på tvärs mot det önskvärda. Brutna äktenskapslöften, ovanliga sexuella praktiker, ett alltför öppet exponerande av det som ska vara dolt och privat – det är detta som grävs fram och analyseras.

Kanske kan man grovt dela in den sexualitetshistoriska forskningen i två huvudstråk: Dels den som riktar in sig på sexualiteten som ett maktinstru-

2. Gayle Rubin, "The traffic in women: notes on the 'political economy' of sex", i Rayna R. Reiter (red.), *Toward an anthropology of women* (New York 1975) s. 157–210; Gayle Rubin, "Thinking sex: notes for a radical theory of the politics of sexuality", i Henry Abelove, Michèle Aina Barale & David M. Halperin (red.), *The lesbian and gay studies reader* (New York 1993) s. 3–44; Andrea Dworkin, *Pornography: men possessing women* (London 1981); Catharine A. MacKinnon, *Toward a feminist theory of the state* (Cambridge, Mass. 1989).

3. Rubin (1993) s. 14.

ment i genusordningen och dels den som studerar hur den goda sexualitetens normer förändras över tid. Den första trenden, i Norden representerad av genushistoriker som Marja Taussi Sjöberg, Kari Telste och Anu Pylkkänen, rör sig gärna i tidigmodern tid, medan den andra trenden, där man kan lyfta fram namn som Eva Österberg, Jonas Liliequist, Pia Laskar och Lena Lennerhed, behandlar ett längre tidsperspektiv.⁴ En sådan indelning – som givetvis är reducerande eftersom den inte tar hänsyn till överlappningar och perspektivförskjutningar hos de olika forskarna – skulle i så fall motsvara inriktningen i Gayle Rubins båda artiklar, så att "The traffic in women" svarar mot det första perspektivet, som undersöker könsmaktordningen om man så vill, och "Thinking sex" svarar mot det andra, som studerar heteronormativiteten i bred bemärkelse. Båda perspektiven utforskar makt, men medan det förstnämnda koncentrerar sig på genusordningen ser det andra till de sexuella normerna och gränserna mellan den goda och den förkastliga sexualiteten. Om det första perspektivet härstammar från en historiematerialistisk kvinnohistoria som har utvecklats till en mera poststrukturalistisk genushistoria, har det andra perspektivet åtminstone en del av sina rötter i en emancipatorisk homosexualitetshistoria som övergått i en normkritisk, queerinspirerad sexualitetshistoria.

Gemensamt för båda trenderna inom sexualitetsforskningen är att de är överraskande smala, vilket inte minst demonstreras av den samstämmighet i referenserna som bidragen i detta temanummer uppvisar. Alla de modern-historiska bidragen hänvisar till Lena Lennerhed och båda de äldre historiska till Eva Österberg. Om vi ser till vilka verk äldre än tio år som artiklarna refererar till smalar bilden ytterligare. Det har helt enkelt inte varit särskilt många svenska forskare som har forskat om sex i historien. Detta temanummer av *Historisk tidskrift* kan emellertid ses som ett tecken på en breddning av fältet. Med undantag av Malin Lennartsson är alla författarna doktorander eller nydisputerade och alla representerar nya spännande vinklingar av sexualitetshistorien. Den lingvistiska vändningen har slagit igenom på bred front i det att alla författarna intresserar sig för ordens mening och valör. Mest tydligt

4. Marja Taussi Sjöberg, *Rätten och kvinnorna: från släktmakt till statsmakt i Sverige på 1500- och 1600-talen* (Stockholm 1996); Kari Telste, *Brutte løfter: en kulturhistorisk studie av kjønn og ære 1700–1900* (Oslo 2000); Anu Pylkkänen, *Puoli vuodetta, lukot ja avaimet: nainen ja maalaistalous oikeuskäytännön valossa 1600–1710* (Jyväskylä 1990); dens., "Könssystem inom familjen", i Gudrun Nordborg (red.), *13 kvinnoperspektiv på rätten* (Uppsala 1995); Eva Österberg, "Förbjuden kärlek och förtigandets strategi: när Ulrika Eleonora gifte sig med Maria", i dens. (red.), *Jämmerdal och fröjdesal: kvinnor i stormaktstidens Sverige* (Stockholm 1997); Pia Laskar, *Ett bidrag till heterosexualitetens historia: kön, sexualitet och njutningsnormer i sexhandböcker 1800–1920* (Stockholm 2005).

kommer det fram hos Kim Herburt och Malin Lennartsson. Herburts bidrag är att räkna till begreppshistoria och hela artikeln är baserad på en analys av de ord som har använts för att beskriva sadism, masochism och perversion i svenska uppslagsverk från sent 1800-tal till vår tid. Lennartsson reflekterar i sin artikel ingående över vilka ord som användes i rättsmaterialet när de brutna äktenskapslöftena behandlades av domstolen under 1600-talet.

Temanumret har en klar tyngdpunkt på modern historia, dit sju av nio artiklar kan hänföras, medan två behandlar tidigmodern historia. Vilket källmaterial använder då författarna för att studera just sex? Här utkristalliserar sig en innovativ bredd för att komma åt det till synes självklara: rättegångsmaterial, dagstidningar och tidskrifter, rapportböcker och utredningar, polisprotokoll, uppslagsverk och föreningsmaterial. Inte minst märks de innovativa greppen i hur de olika materialen har utnyttjats för att besvara de många frågeställningarna. En intressant iakttagelse är dock att inget av bidragen egentligen studerar eller beskriver, annat än glimtvis, den sexuella praktiken *per se*. I stället handlar de nio studierna framför allt om normer och regleringar av, samt synen på, sex och sexualiteter – och här sträcker sig de olika bidragen över Rubins murar och landar i "the charmed circle", såväl som i "the major area of context" och "sick, sinful, 'way out'".

Malin Lennartssons inledande artikel har fokus på identitet, och utbytet mellan det tidigmoderna och det senmoderna blir tydligt när författaren diskuterar den förmoderna sexualitetens inverkan på identiteten. Den förmoderna sexualiteten var relationell; den vette utåt inte inåt, hävdar Lennartsson, och hon antyder att den essentiella sexualitetsuppfattningen inte blir möjlig förrän på 1900-talet. Mari Välimäkis artikel utgörs av en komparation mellan hur konsistorier och domstolar vid svenska och finska universitet behandlade studenters föräktenskapliga relationer under 1600-talet, och hon visar att individen förefaller ha haft ett större inflytande över processen i Åbo än i Uppsala.

Både Kim Herburts och Andrés Brink Pintos bidrag landar bortom den andra av Rubins två murar i "sick, sinful, 'way out'." Brink Pinto studerar de sexuella normerna på 1930-talet ur ett klassperspektiv genom att diskutera den kommunistiska rörelsens skapande av en god sexualiserad klassposition där man kontrasterade en idealiserad arbetarklassexualitet mot en rad, likaså konstruerade, perversa sexualiteter som knöts till borgerlighet och kristendom. Herburt, å sin sida, diskuterar hur sadomasochism har beskrivits med en påtaglig kontinuitet i svenska uppslagsböcker under större delen av 1900-

talet. Inte förrän på 1980-talet ser han något brott med den tidigare, ensidigt fördömande, bilden av sadomasochismen. Även i Ann Hallners artikel om vit slavhandel och trafficking framkommer en slående kontinuitet i synen på dessa fenomen, och Hallner visar att den radikalfeministiska syn som präglar traffickingdebatten i dag går att härleda ända tillbaka till föreningen Vaksamhets verksamhet under tidigt 1900-tal, exempelvis när det gäller beskrivningen av fenomenets uppkomst och orsaker. En underliggande kontinuitet återfinns även i Tommy Gustafssons och Mariah Larssons artikel om den officiella attityden till offentlig visning av pornografisk film i två fallstudier från 1921 och 1971. Här skedde ett kraftigt brott i den officiella attityden i samband med att pornografin släpptes fri mot slutet av 1960-talet. Samtidigt förefaller det som om den privata inställningen låg kvar på en konstant nivå som kan ses som mer accepterande 1921, i förhållande till den i lag totalförbjudna porren, men å andra sidan som mer avvisande 1971, då porren exploderade ut i offentligheten.

Pornografins och sexualiseringens betydelse för internationella föreställningar och nationella självbilder belyses i två artiklar som båda fokuserar på den slitstarka bilden av den "svenska synden" och hur denna skapades, omskapades och användes efter behov under årtiondena efter andra världskriget. Klara Arnberg studerar hur en inte helt oproblematiserad, men samtidigt mycket stark, koppling mellan pornografi och föreställningen om existensen av en specifik svensk synd växte fram under 1960-talet. Synd, som tidigare hade betraktas som något som kom utifrån, blev nu inkorporerat som ett slags svenskt varumärke med stor ekonomisk betydelse för export och turism. Nikolas Glover och Carl Marklund tar ett nytt teoretiskt grepp om samma diskussion genom att belysa stereotypen om den svenska synden via forskningsfältet kring orientalismen och sexualiseringen av Orienten. Varför sexualiseras inte Sverige på samma negativa sätt som till exempel Thailand då nation kopplas till sex? En slutsats som författarna drar är att den svenska synden i alla lägen omtolkades och införlivades i den ännu starkare bilden av Sverige som moderniteten inkarnerad.

Temats avslutande uppsats är skriven av Hanna Bertilsdotter Rosqvist. Utifrån det queerteoretiska begreppet homonormativitet beskriver hon ett paradigmskifte när det gäller olika öppenhets- och diskretionsideal inom homorörelsen under 1960-talet och 1970-talet, men även i fråga om vem som skulle inkluderas respektive exkluderas utifrån förställningar om god och ond sexualitet. På så sätt sluts cirkeln: Den av moderniteten och läkarvetenskapen

skapade kategorin "homosexuella" bidrar till sin självdefinition genom ytterligare gränsdragningar för att skapa en norm om den goda *homosexualiteten*.

Vilka slutsatser kan då dras av detta temanummer? Finns det någon röd tråd som löper genom alla texter? Förutom det till synes självklara att sex i högsta grad är en givande ingång som borde inspirera till mer forskning, går det också att peka ut perioder och områden som lyser med sin frånvaro – exempelvis en problematisering av 1800-talets skenbart tillknäppta viktorianiska era som ofta implicit ställs i kontrast till 1900-talets essentialiserande och gradvisa frisläppande av sexualiteten. Förutom de två tidigmoderna texterna är det heller ingen som undersöker en könsmaktsordning i egentlig mening, och framför allt är det kanske en maskulinitetsinriktad forskning som saknas. Å andra sidan är makten – över ord, över definitioner, över sedligheten – ett genomgående och gemensamt tema för alla artiklarna.

Avslutningsvis vill vi tacka *Historisk tidskrifts* redaktion, framför allt den förre redaktören Jonas Nordin som nappade på förslaget om sex som tema, och Nils Fabiansson som har fått allt att falla på plats. Vi vill även tacka alla författare som medverkar i detta temanummer, och då speciellt Klara Arnberg och Nikolas Glover som var med och initierade temat samt bidrog med värdefulla idéer under inledningsskedet.

Tommy Gustafsson & Jens Rydström